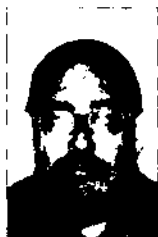

La «invenció» d'una minoria. El conflicte per la construcció d'embassaments a l'Alt Aragó

Gaspar Mairal Buil
Universitat de Saragossa

L'article presenta el treball que al llarg de deu anys s'ha desenvolupat al voltant de tot el que socialment i culturalment han generat els projectes, la construcció i el funcionament de grans infraestructures hidràuliques, i estudia les visions oposades entre totes les parts implicades. El treball es concentra en les conseqüències de la política de l'aigua que ha predominat a Espanya i especialment a Aragó al llarg del segle xx.

This article presents the work which, over the last ten years, has developed around everything generated socially and culturally from the projects, building and functioning of the great hydraulic infrastructures, considering the opposing views between all the implicated parties. The study focuses on the consequences of the politics of water which has predominated in Spain and especially in Aragon throughout the 20th century.

L'agost de 1976 era sotmès a informació pública el projecte per a la construcció d'un gran embassament al riu Éssera¹, prop de la població de Campo i a la comarca de l'Alt Aragó de la Ribagorça. Aquest embassament havia de tenir una capacitat de 600 hm³ i d'inundar diversos nuclis habitats, inclòs Campo, que, aleshores, sumaven una població propera als 800 habitants. Per primera vegada, una població afectada per la construcció d'un embassament, reaccionava amb intensitat davant la inundació de les seves comunitats i el seu mateix desplaçament forçat a altres llocs. A partir d'aleshores i almenys en l'àmbit altaronès, les obres hidràuliques es tornaren problemàtiques i van provocar conflictes socials i polítics i, a la vegada, una creixent definició d'interessos col·lectius, el de les poblacions afectades, per una part i el d'aquells que esperaven beneficiar-se amb els futurs regadius. Geogràficament, els afectats són primordialment poblacions situades en les comarques pirinenques i prepirinenques de l'Alt Aragó i els beneficiats, agricultors de les terres baixes de la Llitera, el Baix Cinca, els Monegres i Las Bardenas, principalment, que esperen l'aigua per poder regar les seves terres de secà o ampliar les que ja tenen de regadiu.

Des de 1990 fins ara, m'ha interessat estudiar els múltiples aspectes d'aquest problema i tot això m'ha dut a investigar tres situacions. En primer lloc, el 1990 vaig dur a terme l'estudi de l'experiència col·lectiva compartida per la població afectada per la construcció de l'embassament de Mediano (Osca) que havia estat inaugurat el 1969.² Tots els nuclis de població localitzats en l'entorn de l'embassament foren expropiats i la majoria dels seus habitants van haver de desplaçar-se a altres llocs. Per mitjà del treball de camp i gràcies a múltiples entrevistes en profunditat amb antics habitants, alguns dels quals encara vivien en les proximitats de l'embassament i altres en diverses ciutats, vaig voler usar la seva memòria col·lectiva per reconstruir, fins on fos possible, el procés de la intervenció expropiatòria tal com es produí al llarg de diverses dècades, ja que la construcció d'aquest embassament trigà més de quaranta anys.

Anàlitzar tot el que comporten les infraestructures hidràuliques esdevé un element de primer ordre per comprendre els conflictes socials que aquests generen.

Fotografia: manifestació a Saragossa contra el Pla Hidrològic Nacional (7 d'octubre de 2002).

Entre 1992 i 1993 i juntament amb dos col·legues, que pertanyien com jo al Departament de Psicologia i Sociologia de la Universitat de Saragossa, vam dur a terme una recerca¹ sobre l'impacte social que es podia derivar de la futura construcció d'un embassament, Santaliestra, al riu Éssera, que aleshores es presentava com a alternativa viable a l'embassament de Campo, abans esmentat, i que havia estat descartat per l'Administració el 1986 a causa del cost social tan elevat que la seva construcció havia de representar. El nostre objectiu final fou estudiar el conflicte des del rebuig inicial, el 1976, al projecte després cancel·lat el 1986, fins a aquest darrer que apareixia el 1991 com una alternativa viable. Si el primer embassament projectat podia emmagatzemar fins a 600 hm³, aquest darrer, Santaliestra, arribava solament a 72 hm³. La variació en la capacitat és un reflex, sense cap mena de dubte, de la influència aconseguida pel moviment opositor d'afectats.

El 1995, l'àmbit de la meua recerca fou la comarca dels Monegres dins del sistema *Riegos del Altoaragón*. En aquest cas i a diferència dels anteriors, es tractava d'investigar la realitat socio-cultural d'aquells que s'havien beneficiat per la política hidràulica i d'aquesta manera obtenir coneixement i comprensió sobre l'altra cara de la moneda.² La meua intenció era dur a terme un estudi comparatiu entre deu comunitats locals, cinc de les quals havien pogut transformar ja una bona part de les seves terres de secà en regadius, gràcies a la construcció d'embassaments i canals que ja estaven en funcionament

i, per altra part, unes altres cinc comunitats que encara no havien experimentat aquests beneficis. En resum, es tractava d'avaluar els resultats i les perspectives d'un model de desenvolupament vinculat a l'extensió de grans sistemes de regadius. En tots aquests casos vaig poder analitzar un ampli conjunt de situacions que són el resultat de la projecció, construcció i funcionament de grans infraestructures hidràuliques. D'aquesta manera, m'he situat davant un conflicte social en el qual s'han vist implicades diverses parts: afectats per les infraestructures i opositors a la construcció de nous embassaments, beneficiaris dels grans projectes de transformació en regadiu, l'administració responsable, diversos partits polítics i organitzacions sin-

1. L'objectiu d'aquest embassament era ampliar substancialment la regulació del riu Éssera, que baixa des de la vall de Benasc. Aquesta ampliació es justificava per la necessitat d'augmentar la dotació d'aigua per hectàrea per al regadiu ja existent en un dels tres grans sistemes de regadius que hi ha a Aragó, l'anomenat com a Canal d'Aragó i Catalunya. També es pretenia augmentar considerablement la superfície aleshores existent de regadius en aquest sistema.

2. G. Mairal Buil. "Perder el pueblo. Antropología aplicada y Política Hidráulica." *Revista de Antropología Social* (1993), pàg. 185-237.

3. G. Mairal, J.A. Bergua i E. Puyal. *Agua, Tierra, Riesgo y Supervivencia. (Un estudio antropológico sobre el impacto socio-cultural de la regulación del río Esera)*. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza, 1997.

4. Mairal, G. i Bergua, J.A. *De Joaquín Costa al Pacto del Agua (Los aragoneses y el agua)*. Zaragoza: Egido Editorial, 2000.

La qüestió de l'aigua a Espanya ha estat històricament problemàtica donades les característiques físiques del territori peninsular, especialment en aquells indrets que han sentit sempre que les seves principals riqueses eren explotades per altres, com és el cas de les poblacions pirinenques. Fotografia: grups de la Chunta Aragonesista manifestant-se en contra del Pla Hidrològic Nacional, a Barcelona.

dicals, el moviment ecologista i, fins i tot, experts que mantenen punts de vista diferents. En general, el que s'ha creat han estat dos camps que no són absolutament impermeables, però que estan ben definits i que situen en un costat els opositors i en un altre els defensors d'aquests grans projectes hidràulics. Aquest és un breu resum per a una activitat de quasi una dècada d'investigació que, en termes generals, s'ha concentrat en les conseqüències de la política de l'aigua que ha predominat a Espanya i especialment a Aragó al llarg del segle XX.

Un tret primordial que comparteixen totes aquestes investigacions és la seva dimensió local, ja que es tracta de l'estudi de fenòmens que són visibles en un entorn limitat. Amb tot, l'evolució que aquest conflicte ha experimentat en els darrers anys ha estat el de la seva creixent globalització, ja que a partir, sobretot, d'una més gran comunicació i interactivitat entre els diferents àmbits locals en els quals s'han estat tramant tots aquests conflictes, s'està gestant ara un moviment social d'afectats per grans obres hidràuliques, que ha aconseguit una àmplia dimensió i una notorietat creixent. Aquesta circumstància s'ha de comprendre en el context de la història i de la mateixa realitat espanyola actual en relació amb les polítiques de l'aigua. En primer lloc, solament són necessàries unes dades per clarificar en part la situació general i és el fet que Espanya sigui el primer país del món⁵

en nombre de preses per milió d'habitants i que prop del 40% de les aigües superficials espanyoles estan regulades. Això significa, òbviament, que el desenvolupament de les grans construccions hidràuliques ha estat molt intens al llarg del segle XX. Per altra part, la qüestió de l'aigua ha esdevingut un tema polític de primera magnitud i especialment ara que s'acaba d'aprovar en el Parlament un Pla hidrològic nacional en el qual es preveu la construcció d'aproximadament, 117 noves grans preses. Aquesta darrera circumstància ha contribuït, de manera decisiva, a fer que el moviment que protagonitza la contestació social cap a aquests projectes s'hagi activat extraordinàriament.

Ara el tipus de conflicte provocat per la construcció d'una gran presa presenta un perfil cada cop més global i aquesta nova característica ens exigeix, als que hem estat estudiant aquesta qüestió, una nova perspectiva. Aquest article pretén plantejar aquesta nova dimensió i, d'aquesta manera, destacar com la investigació local no pot practicar-se si no relacionem els marcs locals als quals fem objecte d'una investigació sistemàtica amb altres contextos molt més globals. Si aquesta és ja, per si mateixa, una exigència metodològica que mai no hauríem de deixar de costat, les dades que vull presentar aquí ens mostren com són alguns dels actors d'aquests conflictes, els quals s'han implicat en noves formes de racionalització i representació

del conflicte, que els duen a superar els límits preestablerts, al mateix temps que altres actors d'aquests mateixos conflictes pretenen, per neutralitzar-los, mantenir-los dins dels seus vells límits, usant per això el concepte de "minoria".

Alguns esdeveniments recents

Una descripció dels esdeveniments més recents en aquest llarg conflicte no pot fer-se sense dur a terme el balanç de quasi un segle de política hidràulica i, per tant, de grans construccions, i considerar, al mateix temps, l'impacte social i territorial que han produït. Per això és important destacar que en l'àrea considerada, el Pirineu aragonès, que és, sense cap mena de dubte, el territori espanyol més sensible als efectes de la desarticulació social provocada per la construcció de grans preses i en el qual l'oposició a nous projectes està sent més intensa, la capacitat d'aquests 10 grans embassaments en funcionament arriba als 2.789 hm³. La conseqüència de totes aquestes construccions, dutes a terme entre 1920 i 1975, fou la inundació i l'abandó de diverses desenes de pobles, el desplaçament de diversos milers d'habitants cap a altres llocs i especialment la destrucció d'alguns dels millors fons de vall que, en una àrea de muntanya com el Pirineu aragonès, resultaven imprescindibles per a qualsevol estratègia de desenvolupament i ordenació d'aquest territori. A la fi, l'impacte global ha estat un cop dur per al territori pirinenc que ha vist com s'inundaven alguns dels seus millors espais, els més plans i accessibles i com la seva població ha perdut una part important del seu suport territorial.

Embassaments construïts entre 1920 i 1975

Barasona	160 hm ³
Bubal-Lanuza	89 hm ³
Santa Ana	240 hm ³
Yesa	466 hm ³
Grado-Mediano	835 hm ³
Sotonera	189 hm ³
Canelles-Escales	830 hm ³
Total	2.789 hm³

El punt d'inflexió d'aquesta política hidràulica es produí quan acabà la dictadura franquista ja que a partir de la implantació d'un règim de llibertats polítiques els grups d'afectats s'organitzaren per fer pública la seva oposició. Les seves accions, dutes a terme des de 1976 en forma de manifestacions, proclames, manifestos, vagues i més esporàdicament actes de resistència pacífica i alguna acció de sabotatge, van contribuir a la paralització d'alguns projectes i a l'endarreriment d'altres. Als impulsors d'aquests projectes, principalment l'Administració, les empreses hidroelèctriques i les comunitats de regants, la seva creixent conflictivitat els va produir un enorme desconcert, però això no els va impedir, amb tot, recórrer a mesures impositives i, fins i tot, a l'ús de la força de la policia.⁵

El 1992, tots els partits polítics representats a les Corts d'Aragó, conservadors, aragonesistes, socialistes i comunistes, votaren a favor d'un acord que contemplava la construcció d'un conjunt de nous embassaments, destinats en principi a ampliar els regadius en els tres grans sistemes que ja existien amb una extensió total de 200.000 noves hectàrees. Aquest acord fou anomenat Pacte de l'Aigua i en aquell moment solament obtingué les crítiques de les organitzacions d'afectats per aquests nous projectes en les valls pirinenques i d'alguns experts procedents de la investigació universitària, que ja proposaven llavors el gir cap a una nova política hidràulica. Amb tot, les crítiques i la controvèrsia no han deixat de créixer des d'aleshores i la unanimitat de les forces polítiques ja s'ha trencat, atès

5. Aquesta política ha fet que Espanya sigui el primer país del món (si s'exceptuen, per la seva escassa població, quatre països: Albània, Xipre, Islàndia i Noruega) en nombre de grans embassaments per habitant (30 embassaments per cada milió d'espanyols).

6. El 1999 els veïns afectats pel projecte de Santaliestra es manifestaren per impedir que els tècnics poguessin dur a terme prospeccions en el lloc d'ubicació de la futura presa. Com a conseqüència d'això es produïren càrregues policíacques amb la finalitat de dissoldre els manifestants, persones grans incloses, que tanquen el pas als encarregats de fer aquestes prospeccions.

que l'esquerra nacionalista aragonesa que entrà, a partir de 1996, en el Parlament, rebutja aquest pacte i la majoria de les noves obres que conté. Finalment, els moviments d'afectats han ampliat la seva influència en l'opinió pública i la seva veu és, cada dia, més forta. També la crítica dels experts s'ha fet més consistent i ha arribat a influir en alguns partits polítics que comencen a admetre algun canvi en la seva visió política de la gestió de l'aigua

Construcció de noves preses. Projectes. 1992

Biscarrués	225 hm ³
Jánovas	180 hm ³
Santaliestra	80 hm ³
Yesa (ampliació)	1.525 hm ³ – 466 hm ³ = 1.059 hm ³
Total	1.544 hm³

El Govern central va fer públic al començament de setembre de l'any 2000, un Pla hidrològic nacional com a instrument per a la planificació i la gestió de l'aigua a Espanya. Després de ser aprovat pel Consell Nacional de l'Aigua, si bé amb el vot en contra gairebé de la totalitat dels experts independents que són membres d'aquest Consell, aquest Pla hidrològic nacional ja ha estat aprovat per les dues cambres del Parlament espanyol. Aquest Pla hidrològic nacional incorpora l'anomenat Pacte de l'Aigua que fou acordat el 1992 a les Corts d'Aragó i amb això la totalitat de les noves obres que s'hi inclouen. La realitat és que en aquests moments la totalitat d'aquests projectes han superat ja els tràmits previs, fins i tot les declaracions d'impacte ambiental⁷ i les obres podrien començar durant l'any 2002. És cert, amb tot, que tots aquests tràmits i especialment les declaracions positives d'impacte ambiental, han estat recorregudes pels afectats davant els tribunals i aquests ja s'han pronunciat en algun cas amb sentències i resolucions favorables a les demandes dels afectats.⁸

En aquest context temporal, les associacions d'afectats per tots aquests projectes, tan controvertits, convocaren una vaga general de dues hores per al dia 25 d'octubre de 2000 i la van fer

extensible a tot el Pirineu aragonès. Aquesta acció suposava per a ells un gran desafiament, perquè es proposava en un territori molt poc poblat, eminentment rural i en el qual hi ha molt poques indústries que tinguin un contingut significatiu de treballadors. Amb tot, aquesta vaga general de dues hores de duració va tenir una repercussió molt rellevant, va aturar tota l'activitat, sobretot la industrial i comercial, i reuní diversos milers de persones en les manifestacions que es van convocar. Amb aquesta acció es demostrà que l'oposició a la construcció de nous embassaments ja no procedia solament d'una minoria d'afectats, sinó del conjunt d'un territori. Aquest fet va ser objecte d'una atenció especial per part meua.

Aquesta és, en definitiva, una síntesi dels esdeveniments que s'han produït en els darrers anys i, fins i tot, mesos i que ens presenten un panorama en el qual una controvèrsia localitzada en unes valls del Pirineu aragonès ha ampliat els seus límits i comença a ser una controvèrsia general en la qual els actors implicats són molt més nombrosos i també molt més poderosos. Els esdeveniments que desitjo analitzar han de ser contemplats en la seva gènesi històrica però, a la vegada, en el moment crític en el qual es troben des de fa uns mesos.

L'equitat com a argument

L'equitat ha estat, en primer lloc, un argument que han estat fent servir, de manera reiterada, els afectats en els darrers anys i ho han fet quan han entrat en confrontació, sentint-se perjudicats, amb aquells que consideraven beneficiats. Certament que en fer això ja estaven sortint del seu context local perquè mai pensaren que hi hauria beneficiaris. La condició de beneficiaris l'atribuïen a les poblacions de les terres baixes, perquè, gràcies a la construcció d'embassaments, podien transformar les seves terres àrides en pròspers regadius. A més, veïen en la construcció de nous embassaments la continuació del mateix intercanvi desigual que ja s'havia produït en el passat, quan molts habitants de la

L'anomenada "promesa de l'aigua" –és a dir, l'arribada de l'aigua que transformaria la vida de les poblacions que vivien en les terres seques– sempre ha estat un dels arguments històrics que a Aragó han justificat la creació d'una determinada identitat col·lectiva. Fotografia: Manifestants aragonesos en contra del PHN, a Barcelona.

munyanya perderen les seves terres, perquè els regants del pla milloressin notablement la seva productivitat. Argumentar en aquests termes significava estendre quelcom més el conflicte, treure'í dels límits locals i comunitaris dins dels quals s'havia forjat fins aleshores i proposar una nova discussió, molt més política, i que no és una altra que aquella que es relaciona amb el principi de la justícia distributiva en el marc de la democràcia.

El terme beneficiari fa referència sobretot a la condició d'aquells agricultors les terres dels quals, abans àrides i escassament productives, foren transformades gràcies a la seva irrigació. Geogràficament, els seus territoris ocupen les planes de la vall de l'Ebre, molt més poblades que les valls pirinenques i que actualment han aconseguit uns nivells més grans de producció i renda. Al llarg del segle XX, van ser tres, Las Bárdenas, Riegos del Altoaragón i Riegos del Canal de Aragón y Cataluña, els grans sistemes de regadiu que es van desenvolupar fins arribar avui a un total de 257.082 noves hectàrees de regadiu. Les aigües que donen aigua a aquests regadius són emmagatzemades, durant la tardor, l'hivern i la primavera, en els grans pantans del Pirineu aragonès. Avui, l'expansió d'aquestes àmplies extensions de regadiu ha estat la justificació primordial per a la construcció de les noves preses que ara són en projecte i, en conseqüència, és al voltant d'aquesta circumstància

on se situa una part fonamental del conflicte, fet que, en moltes ocasions, ha enfrontat les poblacions afectades per la construcció d'embassaments i aquells agricultors del pla que esperen beneficiar-se d'aquestes noves transformacions en regadiu. Són aquests agricultors els que encarnen l'ideal de la terra seca redimida per l'aigua i ells han estat els mantenidors d'un símbol identitari⁹ que contribueix a la formulació d'una identitat aragonesa irredemptista al voltant de la promesa que, gràcies a l'aigua, el país es redimiria de la pobresa. Aquesta ha estat "la promesa de l'aigua", originalment una retòrica inspirada en el relat bíblic de l'Èxode, creada a finals del segle XIX per Joaquín Costa i que ha nodrit du-

7. Hi ha una excepció en el cas del projecte d'embassament de Jánovas: la declaració d'impacte ambiental ha estat negativa. Amb tot, això no significa que l'Administració hagi renunciat a una nova regulació de l'Ara-Cinca i s'espera que en els propers mesos el govern espanyol proposi un nou projecte amb una altra situació.

8. En el cas del projecte per a la construcció de l'embassament de Santaliestra al riu Éssera, una recent sentència dels tribunals ha anul·lat tot el procediment administratiu, i ha obligat la Confederació Hidrogràfica de l'Ebre a tornar a fer aquest procés des de l'inici.

9. L'estudi d'aquesta configuració identitària l'he exposat en diversos textos com *La identidad de los aragoneses* (1997) i *De Joaquín Costa al Pacto del Agua. Los aragoneses y el agua* (2000).

rant dècades¹⁰ l'imaginari col·lectiu de molts aragonesos.¹¹

És ben cert que aquest complex identitari esdevé també una forma de culturalisme¹² i és possible constatar, i així ho hem fet gràcies al treball de camp,¹³ que aquests agricultors de la terra baixa també activen el seu mateix culturalisme i ho fan al voltant d'un símbol, "la terra seca que espera ser redimida per l'aigua", com a representació d'un "nosaltres" en desequilibri i amenaçat per la pobresa. Amb tot, aquesta matriu identitària s'ha debilitat molt quan les grans construccions hidràuliques dutes a terme sobretot en la segona meitat del segle XX, han satisfet, en bona mesura, aquestes expectatives. Molts agricultors del secà s'han transformat en empresaris agrícoles i s'han dedicat, cada vegada més, a l'agricultura intensiva, a la ramaderia i, fins i tot, a la transformació industrial. Altres agricultors, les comunitats dels quals no es veïeren tan beneficiades pels nous regadius, han optat per dedicar-se a engreixar porcs o als ramats de bous o han obtingut treballs en indústries situades en zones urbanes properes.

Avui, a més, les subvencions que concedeix la Unió Europea a través de la seva Política Agrària Comunitària (PAC) han contribuït, de manera decisiva, a mantenir les rendes de la població agrària que, pel fet que disposa de poques terres de regadiu o no en té cap, resta en una posició més vulnerable. Tot això significa que el manteniment d'aquest culturalisme, basat en la redempció de la terra per l'aigua, difícilment es manté davant de la realitat dels fets. El que avui s'observa entre els regants és un desplaçament significatiu des d'una concepció de l'aigua com a vehicle de representació i, per tant, des del seu valor simbòlic, cap a l'aigua com a recurs econòmic imprescindible i que és objecte d'un exhaustiu i minuciós càlcul de costos. Així, han desactivat en les seves pràctiques quotidianes el seu mateix culturalisme. El que és paradoxal és el fet que aquests agricultors de regadiu i, especialment, aquells que fan servir les darreres tecnologies disponibles per al regadiu, siguin, a la vegada, culturalistes i economicistes, segons el context en el qual se situen. Davant l'Adminis-

tració, prenen la postura de reclamar antics projectes, encara sense fer, per dur a terme grans transformacions en regadiu i per això recorden la vella "promesa de l'aigua".¹⁴ Succeeix el mateix en les seves demandes davant els partits polítics i en les seves manifestacions que volen influir en l'opinió pública. El que vull destacar és que quan es relacionen amb els afectats i les seves associacions d'oposició a noves construccions hidràuliques, desactiven el seu culturalisme i es tornen, de manera ferotge, economicistes, ja que destaquen l'escàs valor que, segons ells, tenen les terres que haurien de ser negades davant la rendibilitat que ells obtenen en els seus regadius, al mateix temps que reclamen que l'Administració compensi econòmicament i amb generositat els afectats. En definitiva, són conscients que el seu culturalisme és, davant el dels afectats, molt més feble, i per aquesta raó el silencien. El que hi ha en el fons és un dèficit que resulta cada dia més evident i és el que té, en termes d'equitat, el model de la política hidràulica, tal com s'ha estat practicant fins ara i com es pretén continuar fent.¹⁵ L'evidència més gran d'aquest dèficit prové de l'extensió creixent de nous valors i, fins i tot, de noves concepcions pel que fa a com haurien de ser les polítiques de desenvolupament. Molts d'aquests valors ja formen part de la nostra manera de comprendre la democràcia. Cada vegada es valoren més els drets de les anomenades minories, el valor singular de cada territori, la varietat i riquesa dels ecosistemes i la seva necessària protecció, el dret de tota la població per igual al desenvolupament i, així i tot, un conjunt de valors que ja són presents en múltiples legislacions i entre elles en la mateixa Constitució espanyola.¹⁶

Tot això ens condueix fins a un fet fonamental que és la naturalesa cultural de l'equitat tal com és argumentada en un conflicte social d'aquesta naturalesa. L'equitat té a veure amb un tramutament de significats que són activats per canalitzar el conflicte i que opera al voltant del "nosaltres" davant l'"ells". De manera indubtable, molts conflictes socials i polítics adopten una articulació semblant, però és molt important, pot-

Arran de l'aprovació del Pla Hidrològic Nacional, a Catalunya, en especial a les Terres de l'Ebre, ha sorgit una significativa contestació social que rebutja el model de desenvolupament que aquest Pla planteja. Fotografia: manifestació a Barcelona en contra del PHN.

ser el més important, conèixer bé els termes en els quals s'argumenta l'equitat en relació amb els marcs locals però també amb els globals que els inspiren ja que un afectat en el Pirineu aragonès usa tant la seva tradició com la Constitució espanyola o les directives europees quan cerca racionalitzar un conflicte com aquest.

No seria necessari insistir en el fet que les ciències socials i, de manera singular, l'antropologia social, han de tenir un paper fonamental en l'estudi de situacions semblants a aquesta i, amb tot, a Espanya, l'Administració continua relegant l'anàlisi cultural a una mena d'il·lustració pintoresca.¹⁷ En el cas que estic analitzant, es posa de manifest, per aquells que hem fet la recerca, que un conflicte com aquest exigeix la comparació dels culturalismes que s'han enfrontat com a parts, de vegades antagòniques, perquè les argumentacions economicistes són, generalment, recursos estratègics que usen uns i altres en funció d'un interès final que no és altre que guanyar. Desvetllar la naturalesa del

taren pels carrers de Saragossa en contra del Pla Hidrològic Nacional i això significa que, aproximadament, un de cada tres habitants d'Aragó hi va ser present. El que més inspirava els manifestants era la idea que transvasar aigua des d'Aragó a altres territoris, abans que una mala política de gestió de l'aigua, constituïa una greu agressió contra el poble aragonès. S'ha de fer notar que en aquesta manifestació participaren igualment aquells que s'oposaven a les noves construccions hidràuliques en el Pirineu aragonès a la vegada que aquells que les defensaven.

12. Un desenvolupament ampli d'aquest concepte l'hem dut a terme a: G. Mairal i J. A. Bergua, "From Economism to Culturalism: the Social and Cultural Construction of risk in the river Esera". A: Abram, S. & J. Waldren (eds.). *Anthropological Perspectives on Local Development. Knowledge and Sentiments in conflict*. London: Routledge EASA series, 1998, pàg. 75-96.

13. G. Mairal. "Agua para los Monegros". A: *De Joaquín Costa al Pacto del Agua (Los aragoneses y el agua)*. Zaragoza: Egido Editorial, 2000.

14. El 1999 i després d'haver organitzat els afectats una gran manifestació a Saragossa, els regants, i a mode de rèplica, organitzaren, unes poques setmanes després, la seva manifestació, a la qual van assistir diverses desenes de milers de persones.

15. És cert que s'han introduït certs ajustaments en els projectes que ara estan sobre la taula i que tracten de rectificar els abusos de les polítiques del passat. És el cas de la futura execució de plans de compensació i restitució territorial per a les poblacions afectades, com ja s'ha proposat. Amb tot, i fent referència a la seva experiència passada, els afectats donen molt poca credibilitat a aquests plans i els consideren un simple maquilatge.

16. De tot això s'alimenta la via d'oposició jurídica que els afectats han posat en marxa i gràcies a la qual ja han tingut algun èxit davant els tribunals.

17. En un text de quasi mil pàgines elaborat el 1998 pel Ministeri de Medi Ambient espanyol i que pretenia oferir la doctrina fonamental de la política de l'aigua a Espanya, el *Libro Blanco del Agua*, solament hi havia un parell de pàgines dedicades a aspectes culturals, tant en referència als impactes socioculturals com al significat cultural de l'aigua. El tractament que aquestes qüestions rebien era el d'un fet curiós i més o menys pintoresc.

10. Actualment sembla clar que el nacionalisme aragonès conservador, el Partit Aragonès que forma part de l'actual govern autònom, és al costat de la "promesa de l'aigua". Per la seva part, el nacionalisme aragonès d'esquerra, la *Chunta Aragonesista*, que ha vist augmentar notablement la seva influència entre la societat aragonesa en els darrers anys, s'identifica amb la posició dels afectats per les grans obres hidràuliques. Els partits no nacionalistes, conservadors i socialistes, també s'han adherit a la "promesa d'aigua", encara que no amb tanta vehemència. És veritat que ambdues posicions s'arriben a confondre amb relativa facilitat entre l'opinió pública aragonesa.

11. Aquesta concepció identitària d'Aragó, basada en la "promesa de l'aigua", ha sostingut en els darrers vint-i-cinc anys una constant i forta oposició per part de la societat aragonesa cap a qualsevol gran transvasament d'aigua des de la conca de l'Ebre a la costa mediterrània. Com sigui que la part fonamental del Pla Hidrològic Nacional ara en plena discussió, és el transvasament de 1.050 hm³ des del riu Ebre a la costa mediterrània, la reacció aragonesa a aquest Pla ha estat molt negativa i, a més, massiva. Efectivament, el dia 6 d'octubre de 2000, quasi 400.000 ciutadans aragonesos es manifes-

conflicte significa arribar al lloc en el qual aquest és sentit i viscut o anar deixant capes d'arguments que, sense cap mena de dubte, són de pes, per accedir al cor del problema. Entenc que el cor del conflicte que enfronta dues col·lectivitats al voltant de la construcció d'embassaments, és una construcció d'identitat que els afectats negocien davant l'"altre", els regants, en uns termes que, segons la nostra interpretació com a investigadors socials, fan referència a l'equitat. Els anomenats beneficiaris han adoptat l'estratègia de bloquejar el debat sobre l'equitat que els afectats els plantegen, ignorant-lo, i responen solament en termes del valor de canvi que tenen tots aquells elements, com la terra, la casa o la comunitat, sobre les quals aquests afectats han construït la seva mateixa noció de risc. Afirmar el significat cultural que tenen moltes controvèrsies semblants o similars a aquesta que estic descrivint, resulta quasi ociós, però, malgrat tot, la meua experiència em diu que les administracions públiques ignoren de manera freqüent aquesta dimensió, tan evident per a nosaltres, quan s'hi enfronten.

En la nostra recerca sobre els conflictes sorgits en el riu Éssera ja vam proposar¹⁸ la necessitat d'una trobada entre els culturalismes de les poblacions afectades, tant les que se senten perjudicades com les beneficiades, per procedir a un diàleg cultural entre les parts, de manera que ambdues es diguessin, en primer lloc, "qui són" i "què desitgen ser". Solament a partir d'aquest diàleg podrien introduir-se arguments econòmics, tècnics i jurídics. El procediment que ha estat efectiu fins ara no té res a veure amb el proposat i és l'Estat el que entra amb el seu economicisme tècnic i jurídic, i ignora qualsevol culturalisme. Els beneficiaris que són afavorits pel paraigües protector de l'Estat s'hi aixopluguen per esperar que sigui aquest el que impulsi i faci totes les obres sol·licitades.

El desenvolupament té un vessant cultural que resulta decisiu per a la seva posada en marxa i és en aquest vessant on les comunitats implicades situen la seva mateixa concepció sobre la igualtat. Això és el que han fet les poblacions de les valls pirinenques aragoneses, argumentar

la igualtat en termes del que significa ser un perjudicat o ser, al contrari, un beneficiari. La qüestió que, en darrer terme, destaca és que, si en democràcia aquestes condicions s'han de repartir entre tota la població d'una manera aleatòria perquè el perjudicat d'avui pugui ser perfectament el beneficiari de demà i també, per descomptat, a la inversa, en realitat ells han estat, en el passat, els perjudicats i ho continuaran sent també en el futur si es duen a terme aquestes noves obres. Hi ha així una lògica, perversa en la pràctica, d'un model de desenvolupament que té la seva base en la construcció de grans embassaments amb la finalitat d'estendre el regadiu ja que converteix un mateix territori en perdedor sistemàtic. Els afectats han argumentat aquesta avaluació en uns termes que ells mateixos qualifiquen de "servitud" en qualificar les seves valls i terres com un "territori de servitud". D'aquesta manera, la manca d'equitat de la política hidràulica, tal com s'està practicant, resideix, sobretot, en el fet de col·locar uns territoris al servei d'altres. En principi, podem argumentar que l'aigua és de tots. Amb tot, el seu ús exigeix obres que afecten altres recursos estratègics que es perden. El territori és suport per a la vida i exigeix el seu manteniment o, en tot cas, que les alteracions que es produeixen no comprometin el manteniment de la vida. La interrelació dels diversos territoris que comparteixen un Estat pot i s'ha de comprendre en termes d'un intercanvi de recursos que afavoreixi a tothom. Ara bé, és evident que aquest intercanvi s'ha de fer en peu d'igualtat pel que fa al dret, encara que els seus termes vinguin determinats per les característiques de cada territori. A Aragó, la muntanya, històricament, ha hagut de deixar recursos propis —i no exactament l'aigua, sinó més aviat la millor terra i part de la seva població—, perquè altres territoris milloressin la seva capacitat productiva, amb nous recursos que han permès augmentar notablement el nivell de vida de la seva població. Avui han superat, de manera definitiva, aquest repte i, a la vegada, la pobresa i l'abandó que ja van ser denunciats per Costa a finals del segle XIX. La política hidràulica posada en marxa en aquest segle ha tingut

Treballar directament amb les poblacions autòctones podria afavorir un millor coneixement del medi natural per programar millor les infraestructures. Fotografia: soldats rescatant una dona després de l'allau de terra i aigua que assolà un càmping a Biescas (Osca).

efectes beneficiosos i ningú en aquests moments no ho pot negar. L'altra cara de la moneda és que aquesta política va representar importants costos per a la muntanya que mai no foren compensats. Avui la qüestió que els afectats planteegen és: fins on arriba aquest intercanvi? O és que no té un límit?

L'impacte dels grans embassaments en un territori de muntanya no és solament quantitatiu, en termes del nombre d'hectàrees de conreu i de pastures negades, del nombre de persones desplaçades o de nuclis de població abandonats com a conseqüència de les expropiacions, sinó també qualitatiu pel fet que els embassaments inutilitzen un espai, el fons de la vall, que en la muntanya és estratègic per a qualsevol opció de desenvolupament. Els fons de les valls són els espais que ofereixen possibilitats per a l'agricultura, per a les activitats industrials, per al desenvolupament d'infraestructures, la dotació de serveis i el desenvolupament d'una bona xarxa de comunicacions. En els darrers anys, es pot observar com la població d'aquests territoris, i encara a petita escala, s'ha anat concentrant en aquestes poblacions de les riberes. Les comarques pirinenques ja han perdut una bona part dels seus fons de vall o de les seves ribes com a conseqüència de la construcció de grans embassaments i, d'aquesta manera, les poques que resten representen un actiu imprescindible a l'hora de potenciar qualsevol opció de desenvolupament. Per a la muntanya, el que és en joc no són uns pocs milers d'hectàrees, sinó el suport territorial imprescindible per al seu futur.

El futur de la política hidràulica que proposen els afectats hauria de donar-se dins d'un marc de diàleg, igualtat, equitat i desenvolupament compartit. Donar aigua sense perdre terra, població, territori i naturalesa són els termes ideals de l'intercanvi ja proposat pels habitants de la muntanya. La tecnologia, l'economia, el dret i la política haurien de fer possible tot això.

Un "interès general" controvertit

Les construccions hidràuliques ja en funcionament o les que ara es troben en fase de projecte, s'han fet o han estat proposades dins d'un marc de legalitat. Certament que darrere d'elles¹⁹ hi havia lleis i actes administratius fets segons la llei, que havien i han de garantir la seva legitimitat. Lògicament és l'Estat qui impulsa, garanteix i, quasi sempre, qui fa i finança totes aquestes obres.

Aquest és un altre marc fonamental en el seu propi conflicte i que, de la mateixa manera que en la situació anterior, desborda els seus límits locals. Al llarg dels anys, les poblacions afectades s'han enfrontat a l'Estat i a successius governs, fins al punt que l'orientació política d'aquests governs, centristes, socialistes o conservadors, no ha alterat, en allò substancial, aquesta confrontació. L'organització de l'Estat espanyol, a partir de 1978, ha determinat també la participació en aquest conflicte del govern d'Aragó, al qual els afectats també han plantat cara.

18. Vegu: G. Mairal, J.A. Bergua i E. Puyal, 1997, *op. cit.*

19. A Espanya, la tradició històrica de la política hidràulica ha estat molt estatalista, i la gestió de l'aigua restava quasi sempre en mans de l'Estat perquè, i en el cas de les aigües superficials, aquestes són un bé públic, subjecte, això sí, a un règim de concessions. En l'actualitat, el debat sobre la privatització de l'aigua és de plena actualitat a Espanya i ja s'han introduït algunes reformes legislatives per fomentar la creació de nous mercats de l'aigua.

Dones mapuches (Xile) manifestant-se contra la construcció d'una presa que havia d'inundar les seves terres (setembre de 1999): la globalització dels conflictes locals.

Finalment i de manera molt intensa, els moviments d'oposició, a més de l'administració responsable, també s'han enfrontat amb la Confederació Hidrogràfica de l'Ebre, l'òrgan administratiu que exerceix les competències exclusives de l'Estat en la gestió i planificació de l'aigua en tota la conca de l'Ebre.

Com he indicat anteriorment, totes les obres ja fetes i aquelles que es pretenen fer ara recolzen, lògicament, en la legalitat, la qual es nodreix d'un principi juridicopolític, l'"interès general", i, d'acord amb aquest principi, resulta legítim perjudicar una minoria per beneficiar una majoria sempre que aquest perjudici sigui compensat en justícia. Com es pot veure, és aquest un principi fonamental en tot estat de dret i forma part de la democràcia tal com avui es practica. En la seva formulació, es podria considerar no objectable ja que tracta de garantir, abans que res, el bé comú i, al mateix temps, respecta i reconeix els drets de les minories. A Espanya és el govern, a través del seu Consell de Ministres, qui té la capacitat de declarar que una obra és d'"interès general" i, a partir d'aleshores, és possible dur a terme expropiacions. També en aquest cas se salvaguarden els drets de la part afectada, ja que davant d'un acte del poder executiu semblant a aquest, es pot interposar un recurs davant els tribunals.²⁰ Aquesta és una breu síntesi del procés legal a través del qual es construeixen els grans embassaments, però, més enllà de la fórmula legal, el que m'interessa és analitzar les interpretacions de la legalitat que els uns i els altres han fet servir, per posar en evidència també la importància dels termes en els quals la legalitat es materialitza.

Per analitzar millor les interpretacions que ara usen els afectats, hem de recórrer a les seves ma-

teixes paraules i, en aquest cas, a un text, quasi programàtic, que fou fet públic el 1998 amb la denominació de *Manifiesto por la dignidad de la Montaña*: "Por otra parte, el viejo discurso de la mayoría y de la minoría esconde en múltiples ocasiones un doble lenguaje: los montañeses son minoría frente al llano, éste frente a las ciudades de Aragón, y Aragón en su conjunto frente al resto de España y, cómo no, del mundo. En realidad la minoría que todos somos en alguna ocasión, no debería estar frente a nada, si no recordar a la mayoría de cada momento, el derecho al desarrollo de cada cual sin que esto implique la posibilidad de machacar al vecino. Este doble lenguaje se emplea también al sacar a relucir "el interés general" o "la utilidad pública" de determinadas actuaciones. Sin poner en duda que las ha habido de justicia, no es menos cierto que en muchas ocasiones no se han explicitado los otros intereses, los particulares, que navegan por detrás de los generales. Durante todo el siglo, en temas relacionados con el agua, la Montaña ha sido puesta al servicio de un interés general que, en muchas ocasiones no ha resultado tal." ²¹

És interessant constatar la manera com els afectats usen conceptes com "minoria" o "interès general" i com en fer això s'estan introduint en un discurs que ja no és aquell que remet al particularisme d'una població afectada que viu en el seu petit món, sinó més aviat a un discurs general que té a veure amb la democràcia. En aquesta ocasió, el que es critica és el joc de les majories i les minories, fonament de la democràcia, joc que es qualifica de "vell" i no tant perquè es consideri poc adient sinó més aviat, perquè se'n demana l'actualització. En realitat, tots, se'ns diu, som una minoria en alguna ocasió. Aquesta veu, provinent dels afectats, s'articula a partir d'uns arguments que giren al voltant d'una qüestió fonamental ja que el que veritablement importa és el desenvolupament. Però ara no s'argumenten projectes, objectius o polítiques, sinó quelcom més profund i substancial, s'argumenten drets. Aquesta és la dimensió

eticopolítica de les veus i dels discursos dels afectats en parlar del "dret al desenvolupament". A partir d'aquí tota la seva crítica es dirigeix cap al concepte d'"interès general" o "utilitat pública", però, sobretot, a la manera per mitjà de la qual són usats aquests principis. Veritablement, el que aquests afectats estan criticant no és la democràcia sinó una manera de practicar la democràcia ja que la seva finalitat última és ser part d'ella.

Una primera pregunta seria: com es determina que un interès és general? O per què la construcció d'un gran embassament és d'interès general? Al llarg de molt de temps, els afectats no van objectar aquest principi en ser aplicat a cada embassament en concret. Certament que era possible demostrar que els perjudicis eren molt més petits que els beneficis, si s'estimaven en termes d'hectàrees de conreu ja que sempre eren moltes menys les hectàrees a negar que les hectàrees a regar. De la mateixa manera i atenent la productivitat, la comparació resultava, de manera aclaparadora, favorable, perquè les terres negades eren pobres, estaven molt parcel·lades i el clima de muntanya no resultava tampoc gaire favorable, en tant que les àmplies planes de la vall de l'Ebre, que serien regades i que disposaven d'un clima força més suau, produïrien molt més. Quedava clar, per tant, on era l'interès general. Amb tot, les coses van començar a canviar a partir del moment en què l'avaluació de l'impacte de cada embassament deixà pas —primer entre una minoria d'afectats i després d'una manera molt més generalitzada—, a una visió de conjunt, més globalitzada, pel que fa al que havia significat la construcció de diversos embassaments en un espai que té unes característiques territorials, socioculturals i econòmiques semblants, el Pirineu aragonès o la "Muntanya",²² i al que comportaria la construcció d'uns quants embassaments més. D'aquesta manera, començà a sorgir una nova perspectiva i, amb ella, nous arguments que no s'havien fet servir fins llavors. Tot això²³ s'inicià en els anys vuitanta i quallà definitivament en els anys noranta, al mateix temps que el moviment d'oposició a la construcció de nous embassaments anava madurant.

Treure el problema dels seus límits locals i situar-lo en un context més ampli fou, sense cap mena de dubte, l'acció principal protagonitzada pels afectats per poder-se concebre a si mateixos i també representar-se com a "perdedors". Això significava també posar en joc una memòria col·lectiva que narrava els esdeveniments produïts en altres valls properes que ja havien patit les conseqüències de la construcció d'embassaments. El "nosaltres" s'anà pluralitzant fins a esdevenir la veu d'un territori. Van ser, sens dubte, els líders dels diversos moviments d'afectats els agents fonamentals per impulsar aquesta transformació que desembocà en una acció col·lectiva d'àmplia ressonància com la vaga general de dues hores feta el dia 25 d'octubre de 2000 i ja esmentada abans. Aquesta nova veu, capaç de parlar en nom d'un territori, ja es podia escoltar en el *Manifiesto por la dignidad de la Montaña* de 1998: "*Las grandes presas pirenaicas proyectadas implican terminar con nuestros ríos y desordenar definitivamente el territorio humano de nuestro norte. Antes de seguir en la misma línea habrá que dialogar sobre las necesidades globales y encontrar alternativas para solucionar los problemas particulares.*"

La veu dels afectats fa referència de nou a quelcom que els interessa molt, la relació entre el que és local i el que és global. D'aquesta manera, destaquen la naturalesa global del seu problema i per afrontar aquest problema, diuen, és necessari establir un diàleg global per trobar solucions a problemes locals. Per la part dels afec-

20. Així ho han fet els afectats en diverses ocasions.

21. *Manifiesto por la dignidad de la Montaña*. Distribuït per les diferents associacions d'afectats el 1998 amb motiu de la celebració d'unes jornades de protesta a la localitat de Boltaña.

22. Aquest és el terme que s'usa col·loquialment.

23. Un aspecte fonamental d'aquesta maduració ha estat exposat per José Ángel Bergua en un assaig titulat *Discursos y voces en el conflicto del agua*, en el qual qualifica com a "veus" aquest tipus d'argumentacions. Serien així, "veus" que podrien esdevenir "discursos" i per la qual cosa necessitarien una certa dosi de reflexió, l'ús d'una o unes teories i el suport d'un moviment social i d'una institucionalització. Avui, sí sembla que les veus s'estan transformant en discursos.

tats, la comprensió global d'una situació local ha constituït la seva aportació més important per a la nova definició d'un vell conflicte.

La globalització d'un conflicte local

El 1999 visità Espanya una comissió procedent de Xile en representació de la comunitat pehuenche; pretenien fer conèixer la situació en què es trobaven, pel fet que les seves terres eren amenaçades per la construcció de diversos embassaments en el riu Bio Bio i davant la perspectiva del seu propi desallotjament d'aquestes terres. Dos anys abans, l'antropòleg nord-americà Ted Downing, encarregat per l'empresa IFC de fer un estudi de l'impacte social derivat de la presa Pangué i del projecte Ralco, denunciava davant l'American Anthropological Association (AAA) com aquesta mateixa empresa li havia impedit fer conèixer als afectats, el grup indígena pehuenche, en el riu Bio Bio, els resultats del seu estudi. L'AAA que agrupa el conjunt de la professió antropològica nord-americana amb més d'11.000 membres, obrí una investigació dins del seu Comitè de Drets Humans i es dirigí al Banc Mundial, institució que participava en el finançament d'aquests embassaments, per posar-lo al corrent de tot el que havia passat i traslladar entre altres demandes "l'adopció d'un compromís únic i obligatori per garantir els drets humans de totes les poblacions que rebien l'impacte dels seus projectes de desenvolupament."²⁴

Com és ben conegut, el Banc Mundial ha aportat en les darreres dècades una gran quantitat de diners dirigida a mantenir la construcció de grans infraestructures hidràuliques en els països en vies de desenvolupament. Recentment, han estat el mateix Banc Mundial i la World Conservation Union els que han creat una comissió internacional, la World Commission on Dams, que al llarg de tres anys ha estat avaluant en tot el món la política de construcció de grans embassaments. Dels documents que ha produït aquesta comissió es dedueix un criteri general de revisió pel que fa a aquesta política

de grans construccions i, juntament amb múltiples variables (econòmiques, tècniques, polítiques o ecològiques) destaca igualment una nova preocupació per la implicació que hi ha entre aquestes construccions i els drets humans. Cada dia que passa ens arriben nous testimonis de múltiples situacions conflictives que s'estan produint a tot el món com a conseqüència de la construcció de grans infraestructures hidràuliques. Recentment, ha adquirit notorietat la campanya protagonitzada per Arundhati Roy, la més famosa escriptora hindú, que ha denunciat com a l'Índia ja han estat desplaçades més de 50 milions de persones com a conseqüència de la construcció de grans embassaments.

Per a qui, com és el meu cas, ha dedicat temps a la recerca dels conflictes que susciten els projectes per a la construcció de grans preses, resulta més que evident que darrere les reaccions d'aquells que es consideren afectats, hi ha un complex món d'idees, valors, sentiments i emocions, carregat d'expressivitat simbòlica, que fa referència, de manera primordial, a la defensa d'un territori que consideren propi. Els pehuenches xilens vingueren a Espanya per llançar aquí un missatge semblant. Però també a Espanya i, des de fa força anys, hi ha un bon nombre de poblacions, amenaçades per la possible construcció de grans embassaments, que es manifesten en termes molt semblants. Les escasses línies que dedica el *Libro Blanco del Agua*²⁵ a aquesta qüestió reflecteixen un conjunt de prejudicis que són propis de la tecnocràcia. Per als redactors d'aquest document, el fet de donar un valor social i simbòlic a l'aigua, és cosa d'"indígenes", com un fet "atàvic", i posseir un valor territorial pel que fa a l'ús de l'aigua sembla una cosa "tribal". Totes aquestes són expressions que traspuen del *Libro Blanco del Agua* i que, implícitament, componen un diagnòstic excloent pel que fa a aquelles manifestacions, més o menys organitzades, que fan referència a un món simbòlic i valoratiu propi. D'aquesta manera, qualsevol representació cultural de l'aigua, expressada per una comunitat que s'ha vinculat històricament a un territori que disposa d'aquest recurs, és expulsada cap al terreny d'allò "pintoresc".

Els projectes hidrològics, alguns dels quals no es van dur a terme mai, han suposat al llarg del segle xx una significativa despoblació de molts indrets. Fotografia: poble abandonat al Pirineu aragonès on s'havia de fer un embassament que, finalment, no es va dur a terme.

És interessant detenir-se en aquests fets ja que els afectats en el Pirineu aragonès han vinculat la seva situació a la d'altres comunitats d'afectats en altres indrets del món i, especialment, al cas pehuenche a Xile, ja que a més, l'empresa multinacional que és darrere la construcció d'aquests nous embassaments és espanyola. En algunes ocasions, el moviment d'afectats s'ha representat a si mateix com els "indígenes" del Pirineu, perquè troben que la seva situació presenta semblances amb aquelles que protagonitzen comunitats com la peuenche i, per aquesta raó, han arribat a destinar un petit percentatge dels seus exigus pressupostos per ajudar aquestes comunitats. En aquest sentit, en el *Manifiesto* ja esmentat s'indica el següent:

*"Al estar conviviendo con nuestros propios problemas, no solemos darnos cuenta de que el debate sobre las afecciones de determinadas obras es ya un movimiento internacional en varios continentes. Aunque parezca que cada uno vamos a lo nuestro, formamos parte, queramos o no, de una nueva cultura del agua que reclama los derechos de las minorías de las zonas de montaña y el fluir de los ríos por su territorio como valor para el desarrollo, en todo el mundo."*²⁴

També veuen que hi ha legislacions i cartes internacionals que protegeixen les minories que tenen una peculiaritat ètnica i la preservació de les quals, per aquesta mateixa raó, en resulta afavorida. Argumentar a partir d'una representació quasi ètnica o com a habitants d'una reserva, no deixa de ser, per la seva part, una ironia que vol posar de manifest com un Estat que és membre de la Unió Europea ignora el valor singular que unes poblacions donen al seu territori i a la continuïtat de la vida en aquest. No em sembla que aquestes argumentacions siguin banals, sinó que, al contrari, posen el dit a la ferida, amb relació a un problema veritablement significatiu per al futur de la vida rural, especialment en àrees de muntanya a Europa. El 23 d'octubre de 2000 fou aprovada pel Parlament Europeu la *Nova Directiva Marc de l'Aigua* l'objectiu de la qual és adequar les polítiques de l'aigua

de tots els estats membres de la Unió Europea.

El principal objectiu d'aquesta nova directiva és assegurar la qualitat mediambiental dels usos de l'aigua en el futur. Amb tot, destaca la prioritat que s'atorga a la defensa d'un tipus d'usuari de l'aigua que és concebut, de manera primordial, com un consumidor. La tipologia que preval correspon, sobretot, a la d'un ciutadà europeu que vol consumir aigua de qualitat i gaudir d'un medi ambient la preservació del qual resti garantida. Certament que els objectius d'aquesta nova directiva són fonamentals i molt valuosos, però hi manca una visió sobre el valor social i cultural de l'aigua. En aquest sentit, crida l'atenció la noció de medi ambient que, de manera reiterada, s'usa en aquesta directiva i que, des del meu punt de vista, és aclaparadorament biològica i crec que aquesta és una visió unilateral del medi ambient ja que es reconeix molt poc la seva dimensió sociocultural.

Els usos i l'aprofitament de l'aigua activen la

24. American Anthropological Association (1998) *The Pehuenche, The World Bank Group and ENDESA SA Violations of Human Rights in the Pangué and Ralco Dam Projects on the Bío-Bío River, Chile*, pàg. 18

(<http://www.ameranthassn.org/pehuenc.htm>).

25. Com ja he assenyalat anteriorment, aquest document, publicat el 1998, tracta de recollir en més de mil pàgines la doctrina fonamental de la política hidràulica a Espanya.

26. *Manifiesto por la Dignidad de la Montaña*. Boltaña

cultura, perquè els habitants d'un territori s'han vinculat a aquests usos a través de la tradició i de la història. L'aigua és un element essencial del territori i, per aquest fet, esdevé una peça fonamental en interacció amb la terra i la població. Des d'aquesta perspectiva el concepte de "qualitat mediambiental de les aigües", que és fonamental per a aquesta nova Directiva, no pot ser definit exclusivament a partir de paràmetres ecològics i bioquímics, sinó també culturals. Comprendre que l'aigua i els seus usos contribueixen a construir la identitat de poblacions locals hauria de ser part d'aquesta nova directiva. Amb tot, no sembla que s'hagi donat importància a aquesta qüestió. Preval, aleshores, una concepció exclusivament urbana dels ciutadans europeus en connexió amb l'aigua, objecte per ser consumit amb totes garanties de qualitat.

La representació de l'aigua com a símbol d'identitat no és objecte de consideració per part de la nova política europea de l'aigua encara que, possiblement, rebi el suport de les mateixes institucions europees si en alguna ocasió resulta visible en països en vies de desenvolupament i entre les seves poblacions indígenes. Per aquesta raó, quan els habitants del Pirineu aragonès s'han definit, amb un punt d'ironia, com els "indígenes" del Pirineu, sentien que aquesta era l'única manera d'existir com a comunitat que posa èmfasi, davant una situació de risc, en el seu lligam fonamental amb un territori propi. S'ha de pensar, aleshores, si la construcció de la ciutadania en el si de la Unió Europea és capaç d'assimilar identitats fixades al sòl sense haver de recórrer a l'etnicitat, a un tipus de definició com a minoria peculiar o a haver de fortificar-se en una reserva. En molts indrets, les poblacions locals europees han convertit el seu territori, l'espai suport en el qual han viscut al llarg de generacions, en un objecte de representació que les identifica i és en aquest context global on se situa la lluita dels habitants del Pirineu aragonès contra la construcció de nous embassaments, atès que no és una acció particular sinó un exemple de la cultura que comparteixen milions d'europeus.

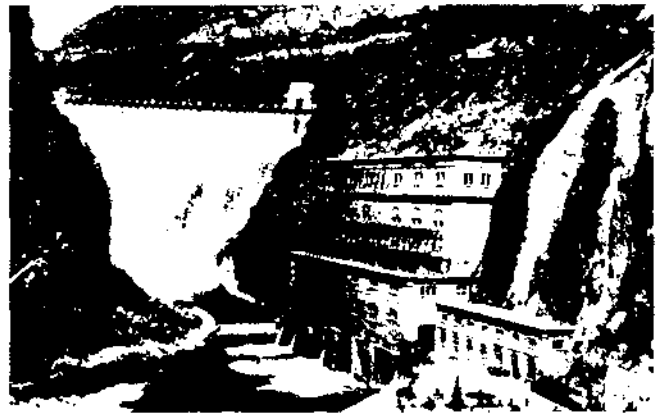
Conclusió

He volgut mostrar, a través de l'exemple de la lluita contra la construcció de nous embassaments al Pirineu aragonès, una de les tensions fonamentals que caracteritza una controvèrsia com aquesta localitzada en un entorn local.

Atès que tota controvèrsia implica diverses parts, aquí podem observar com una d'aquestes parts, aquella que es considera afectada i perjudicada, tracta de treure el conflicte fora dels límits locals dins dels quals es gestà i, alhora, l'altra part persegueix bloquejar aquest conflicte, mantenint-lo dins d'aquests mateixos marges locals per neutralitzar-lo. Ambdues parts s'estan construint i per això elaboren representacions, en termes culturalistes, que estratègicament els poden servir per guanyar. He destacat la naturalesa argumentativa de tots aquests esforços, la seva dimensió institucional i jurídica i les accions que es duen a terme per fer visibles tots els arguments.

En el centre d'aquesta controvèrsia es troba el concepte de "minoria" i, per descomptat, la seva definició. Els afectats es mouen entre dos tipus d'argumentacions perquè, per una part, reclamen el respecte a les minories, la qual cosa significa considerar-se una minoria, però per l'altra part i cada cop més, argumenten no ser una minoria. Aquesta darrera afirmació ha estat possible a partir d'una consciència territorial en apogeu que els ha dut a globalitzar la seva situació, quan han vist que els impactes socials i ambientals de les obres hidràuliques ja construïdes i el de les que estan per fer, deterioraven intensament el seu "interès general", el manteniment del territori com a suport per a la vida. La noció de supervivència comença a ser present en les veus dels afectats: "*Considerando que las generaciones futuras de habitantes de la Montaña tendrán graves problemas para subsistir en tiempos cambiantes sin el territorio útil para la vida humana; y que las generaciones actuales, además de afectados directos o indirectos, somos los que podemos defenderlo; y Considerando que el hecho de ser mayoría no da el derecho de doblegar a la minoría, pudiendo encontrar mejores alternativas para todos; Suscribimos este Manifiesto por la Dignidad de la Montaña.*"

*Els plans hidrològics tenen una incidència social especialment en els territoris en què es construeixen els grans embassaments.
Embassament de Camarasa.*

Com es pot veure en l'esmentat *Manifiesto*, argumentar a favor de la supervivència del territori duu a la definició del que els afectats consideren, sense cap mena de dubte, un "interès general" i aquest és el punt en el qual se senten capaços d'objectar l'"interès general" de l'Estat perquè es defineix amb relació al benestar d'uns territoris aliens, els que han estat i seran regats. A partir d'aquí i per mitjà d'una simple comparació, es pregunten si potser el seu territori val menys que el dels "altres" en el moment d'afavorir el desenvolupament. La controvèrsia sobre la naturalesa d'una minoria surt a la llum a partir d'aquesta avaluació.

Crec que en el fons hi ha un discurs subjacent que té a veure amb els fonaments de la democràcia i que es relaciona amb el joc de les majories i les minories. L'interès general s'ha definit fins ara a partir d'avaluacions numèriques que calculen les proporcions del que és majoritari amb relació a un "interès" que es convertirà en "general" en funció del resultat del dit càlcul. Davant d'això, el que ens estan proposant, en el fons, els afectats per la construcció de grans embassaments al Pirineu aragonès no és altra cosa que la consideració de criteris qualitius en el moment de definir l'interès general d'aquelles obres que pretenen afavorir el desenvolupament. Aquests criteris qualitius són presentats, fins i tot, com un dret humà: a aquesta qüestió no és aliè el concixement del que passa a escala internacional, que fa referència a la preservació del territori propi com a suport imprescindible per a la vida. Aquest lligam tan fonamental no pot ser retallat en benefici d'un suposat interès general. Des d'aquest punt de vista, no hi pot haver ni majories ni minories sinó equitat, i aquest era el sentit més profund de l'afirmació continguda en el *Manifiesto por la dignidad de la Montaña*: "En realidad la minoría que todos somos en alguna ocasión, no debería estar frente a nada, si no recordar a la mayoría de cada momento, el derecho al desarrollo de cada cual sin que esto implique la posibilidad de machacar al vecino."

És possible interpretar aquestes paraules en el

sentit que la minoria no és una condició natural de les persones o de les col·lectivitats, sinó una circumstància que depèn de múltiples factors. Els fets que he presentat aquí contribueixen a mostrar que les poblacions del Pirineu aragonès han estat convertides en una minoria per una política que ells objecten. En aquest sentit, són una minoria "inventada".

Bibliografia

- Del Moral, L. (coord.) 2001 *Planificación hidrológica y eficiencia*. Zaragoza: Fundación Ecología y Desarrollo.
- Donahue J.M. & Johnston, B.R. 1998 *Water, Culture and Power. Local Struggles in a Global Context*. Washington: Island Press
- Mairal, G., Bergua, J.A. i Puyal, E. 1997 *Agua, Tierra, Riesgo y Supervivencia. (Un estudio antropológico sobre el impacto socio-cultural de la regulación del río Esera)*. Zaragoza: Prensas Universitarias de Zaragoza. Zaragoza.
- Mairal, G. i Bergua, J.A. 1998 "From Economism to Culturalism: the Social and Cultural Construction of risk in the river Esera". A: Abram, S. & Waldren, J. (eds.) *Anthropological Perspectives on Local Development. Knowledge and Sentiments in conflict*. London: Routledge EASA series. Págs. 75-96.
- Mairal, G. i Bergua, J.A. 2000 *De Joaquín Costa al Pacto del Agua (Los aragoneses y el agua)*. Zaragoza: Egido Editorial.
- Ministerio de Medio Ambiente.- 1998 *Libro Blanco del Agua*. Madrid
- Pérez-Díaz, Mezo, J. i Alvarez de Miranda, B. 1996 *Política y Economía del Agua en España*. Madrid: Círculo de Empresarios.
- World Comisión on Dams 2000 *Dams and Development a New Framework. The Report of the World Comisión on Dams*. London: Earthscan Publications Limited.